

ограничений релігійної свободи, проігнорировав почти двухсотлетнюю историю. Это решение вызвало громкие протесты, приведшие к тому что недавно Конгресс принял Акт о восстановлении релігійної свободи (АВРС), который окажет воздействие на введение более четких норм пересмотра судебных дел, связанных с нарушениями релігійної свободи в США. Этот акт, конечно, может быть отменен последующими постановлениями Конгресса, но, согласно Конституции США, он, по меньшей мере, будет гарантировать положение, при котором законы и другие действия государства должны будут пройти обязательную государственную проверку. Кроме того, в таких актах должно содержаться четкое указание о том, что они осуществляют защиту релігійної свободи, предусмотренную АВРС. Однако это будет нелегко по политическим соображениям.

В этой связи необходимо высказать следующее предостережение. В Восточной и Центральной Европе, в странах на территории бывшего Советского Союза и других странах мира возникает тенденция принимать новые нормы в отношении релігійної свободи, "подлежащей согласию с законом". Такие формулировки, по-видимому преобладают в гражданской юрисдикции более чем где-либо еще. из-за слабой поддержки с исключениями, состряпанными с судейской ловкостью, и из-за инстинктивного ощущения, что релігійные общества обязаны быть в согласии "с законом, действительным для всех". Если в этом ощущении и есть значительная доля истины, то важно помнить, что для релігійної свободи нужно соответствующее разрешение, особенно там, где могут быть исключения без нанесения чрезмерного ущерба социальным нуждам и где эти нужды могут быть удовлетворены другими способами. Одно последнее замечание относительно Американского соглашения по правам человека. Статья 12(3) этого соглашения в основном сходна со статьей 9(2) Европейского Соглашения о запрете на ограничения проявлений релігійної свободи. Однако в формулировках имеется тонкое различие. Статья 12(3) гласит, что свобода в проявлении релігійных чувств "может подлежать лишь ограничениям, предписанным законами и необходимым для охраны общественного спокойствия, порядка, здоровья, нравственности или прав и свобод других". Опущена фраза "необходимые в демократическом обществе". Конечно, существует множество вещей, которые не являются необходимыми, если не имеется в виду демократическое общество. Надеемся, что Американское соглашение найдет применение в демократическом обществе, так, чтобы имеющееся в нем отличие относительно основного ограничения по нарушениям релігійної свободи не было фактическим ограничением.

3. Леонід ВИГОВСЬКИЙ. Свобода совісті як гарантія функціонування релігійного комплексу в Україні

Актуальність розгляду даної проблеми визначається тим, що в умовах незалежності України основні принципи свободи совісті отримали своє реальне конституційне забезпечення. Це сприяло зверненню уваги значної частини населення країни до світоглядно-духовних аспектів власного і суспільного життя, що об'єктивно зумовило суттєві зміни у релігійній сфері як у кількісному, так і в якісному вимірах. За таких умов релігія та її інституалізовані форми стали виконувати суттєву роль у житті українського суспільства, оскільки виступають важливим фактором соціальної взаємодії людей, зумовлюють їх соціальну поведінку, певною мірою визначають координати подальшого суспільного і особистісного розвитку.

Цьому також слугує соціальна реабілітація релігії у свідомості пересічного громадянина, формування у суспільній думці позитивного ставлення до неї як до важливого елементу системи духовного життя. До цього варто додати й те, що і в самому релігійному комплексі під впливом формування нового соціального світогляду, який в центр ставить людину, відбувається суперечливий процес витіснення, заміни традиційної світоглядної парадигми.

Проте, на жаль, такий процес одночасно зумовив в Україні сплеск міжконфесійних непорозумінь і суперечок. Їх причиною (в більшості випадків) були ускладнення реституції

церковної власності і майна, а також регіоналізація та політизація конфесійного середовища. Цьому (певною мірою) слугувала і недосконалість чинного українського законодавства щодо свободи совісті та релігії.

Перед собою ми поставили мету розглянути в цій статті свободу совісті як конституційно-правову основу функціонування релігійного комплексу в Україні, а також дати аналіз тих причин, що зумовлюють проблеми і суперечності правового регулювання відносин як між державою і церквами, так і між самими релігійними організаціями й інституціями.

До основних завдань свого дослідження відносимо: аналіз сучасного стану реалізації основних положень свободи совісті в правовому полі України; виявлення причин суперечностей у сфері забезпечення права на свободу совісті та діяльності церкви (релігійних організацій) в державі, які потребують подальшого удосконалення.

Варто зазначити, що проблема конституційного забезпечення і, відповідно, правової регламентації функціонування релігійного комплексу в суспільстві, механізм її реалізації завжди був в центрі уваги науковців і практиків. Зокрема, це питання в тому чи іншому контексті було об'єктом дослідження українських релігієзнавців М. Бабія, В. Бондаренка, С. Здіорука, В. Єленського, В. Климова, А. Колодного, О. Сагана, Л. Филипович та ін. Тому в даному контексті є сенс проаналізувати стан реалізації основних положень Конституції України, які зумовили правове поле для функціонування і розвитку Церков і релігійних організацій в державі.

Проблема свободи совісті у сучасному суспільствознавстві, релігієзнавчій та юридичній літературі є досить актуальною темою, оскільки має очевидне теоретичне і практичне значення. Загальновідомо, що свобода совісті у широкому розумінні полягає у праві громадян сповідати будь-яку релігію або не сповідати ніякої, відправляти релігійні культу або додержуватися атеїстичного світогляду. Сама свобода совісті є важливим складовим елементом свободи людини в суспільстві. Тому вона є важливим світоглядним, морально-етичним і правовим принципом існування особистості в соціумі.

Загалом, категорія "свобода совісті" має багато аспектів розгляду. В даному випадку увага насамперед акцентується на конституційно-правовому змісті принципу свободи совісті та його реалізації в Україні. Іншими словами, мається на увазі сукупність правових норм і реальних гарантій, що регулюють і визначають розвиток суспільних відносин в країні, які пов'язані з релігійним феноменом.

З розпадом радянської тоталітарної системи та набуттям Україною державної незалежності основні принципи свободи совісті нарешті отримали реальну можливість їх втілення в життя. Через це набув розвитку процес так званого "відродження релігії". Його розвиток об'єктивно зумовив кількісні і якісні зміни у самому конфесійному середовищі. Про це, зокрема, свідчить не тільки розширення інституційної мережі релігійних об'єднань, а й їх якісний розвиток.

Конституція України, прийнята п'ятою сесією Верховної Ради України 28 червня 1996 р., Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" (1991) закріпили демократичні параметри державно-церковних відносин, принципи свободи совісті (свободи релігії, свободи церкви) в державі. З прийняттям Конституції України, подальшим приведенням у відповідність до її норм і положень інших законодавчих актів, що стосуються проблеми свободи совісті, практично створену правову базу, необхідну для забезпечення повноцінного функціонування релігій та їхніх організацій в країні. А це дозволяє людині вільно самовизначитися у сфері реалізації в духовній сфері буття. У своїй сукупності законодавство України, що регулює всі правовідносини, пов'язані з свободою совісті, постає як цілісна система нормативних актів, які містять норми різних галузей права: адміністративного, цивільного, кримінального тощо.

Стаття 35 Конституції закріплює право кожної людини, яка проживає на території України (а не тільки для її громадян) на "свободу світогляду і віросповідання". Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення права на свободу світогляду й віросповідання (свободу совісті) може бути обмежено, за Конституцією, лише законом в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я й моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Принциповим є положення Конституції України про те, що церква й релігійні організації відокремлені від держави. Тому будь-яка релігія не може бути визнана державною, цебто як обов'язкова.

Також не допускається як обмеження прав з релігійних мотивів, так і звільнення від громадських обов'язків за цими мотивами. Тому жодна громадянин не може бути увільненим від обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів через релігійні переконання. Так, у випадку несприйняття віруючою людиною військової служби передбачається заміна її альтернативною (невійськовою) службою (ст.35).

Очевидно, що здійснення конкретних кроків в процесі приведення державно-церковних відносин в Україні до вимог демократичного суспільства, створення відповідної законодавчої бази, що на практиці гарантує реалізацію права на свободу совісті будь кого із громадян, створення реальних умов вільного функціонування релігійних організацій та інституцій зумовили розвиток процесу, який у засобах масової інформації, наукових працях був охарактеризований як "релігійне відродження". Про це, передусім, свідчить різке зростання кількості релігійних організацій, числа віруючих, розширення конфесійного спектру. Так, за офіційними даними Державного департаменту у справах релігій та національностей Мінкультури України в державі на 1 січня 2016 року релігійна мережа була представлена 35709 релігійними організаціями. Зростання в минулих п'яти роках становило: в 2014 р. – 0,9%, в 2013 р. – 0,6%, в 2012 р. – 1,4%, в 2011 р. – 1,8%, в 2010 р. – 1,9%. Загалом, за період незалежності Україна (за 25 років) таке зростання в цілому становить 2,9 рази.

Зрозуміло, що Церква одночасно є не тільки складовою частиною відносин з державою, але має свої особливі стосунки з іншими структурами суспільства. Через те, що релігія насамперед є явищем соціальним, то вона постійно безпосередньо чи опосередковано взаємодіє із структурними елементами всього суспільного організму. Її зв'язки із соціумом, зокрема його різними підсистемами, на практиці мають не статичний, а динамічний характер, тобто такий, які постійно під впливом певних чинників видозмінюються як в часовому, так і просторовому вимірах.

Варто зазначити, що системи суспільно-релігійних відносин, яка утверджується в сучасній Україні, об'єктивно притаманний ряд особливостей. Серед них потрібно перш за все виокремити наступні: наявну широку деідеологізацію державної політики в царині релігійно-церковного життя; суттєвий лібералізм конституційно-правової бази щодо свободи совісті і діяльності релігійних організацій та інституцій в Україні; перманентну регіоналізацію конфесійного простору; кризовий стан православ'я в країні; наявність симптомів поглиблення процесу клерикалізації багатьох структурних елементів нашого суспільства. При цьому маємо факт їх взаємного впливу. За певних умов окреслені ознаки й характеристики можуть накладатися одна одну, часто тим самим підсилюючи одна одну або ж навпаки - послабляючи одна одну, що в підсумку зумовлює доволі неоднозначний вимір релігійної ситуації в державі. А це тому, що поряд з позитивними зрушеннями мають місце і негативні проблеми, які все-таки доведеться вирішувати в обов'язковому контексті просування нашої держави європейським шляхом.

Загальновідомо, що деідеологізація державної політики України в царині релігійно-церковного життя розпочалася на початку 90-х років минулого століття. Здобувши державну незалежність, Україна, як і більшість європейських постсоціалістичних країн, засвідчила свою рішучість покінчити з тоталітарним минулим і стати на шлях демократичного розвитку. У досить короткі терміни монополізм комуністичної ідеології, з характерним для неї, м'яко кажучи, зневажливим ставленням до всього релігійного, був поступово замінений поміркованим підходом держави до релігії і Церкви. В його основу були покладені цінності, підтримані й утверджені світовими демократіями. Насамперед мова йде про реальні конституційні гарантії щодо рівності всіх громадян перед законом поза їх конфесійною належністю, утвердження в суспільну свідомість принципів свободи совісті і віросповідань, чітка визначеність меж релігійної свободи тільки через посередництво закону, проголошена взаємоповага між державними інституціями та релігійними об'єднаннями тощо.

Разом з тим, за умов транзитного стану нашого суспільства, раптова хвиля релігійного піднесення, різке насичення й перенасичення релігійного простору різноманітними деномінаціями, напрямками і течіями не тільки зумовили відчутний хаос в самому соціумі, але й породили його і в конфесійному сегменті. Через об'єктивні й суб'єктивні чинники своєчасно не вдалося виробити надійні соціальні, духовні, правові та інші механізми протидії виникненню та функціонуванню деструктивних та псевдодуховних віросповідних течій. З іншого боку, далася взнаки невідповідність між зростаючими потребами самих релігійних інституцій та реальними можливостями держави у їх вирішенні та задоволенні. “Релігійне відродження, - слушно зазначає в цьому контексті С. Здіорук, – породило безліч проблем, пов'язаних із нормалізацією релігійного життя, державно-церковних та міжконфесійних відносин, зокрема подоланням гострих і болючих міжцерковних конфліктів” [4. - С. 433].

Тому потрібно об'єктивно визнати, що засади конфліктності у релігійному середовищі були закладені ще в перші роки незалежності України. Якраз тоді й актуалізувалися основні лінії міжконфесійного протистояння, які, в подальшому набували вираження то затухаючих тенденцій, а то й навпаки - посилюючих. На жаль, вони й сьогодні наявні у суспільному житті, більше того - стали суттєвим негативним чинником в процесі консолідації української нації.

При цьому варто наголосити, що Конституції України у цій сфері за своїм гуманістичним пафосом та практично відсутністю обмежувальних санкцій, мабуть, немає жодного аналогу на європейському континенті. Так, декларуючи принцип жорсткого відокремлення церкви від держави, вона проголошує автономність обох інституцій, рівність між собою всіх без винятку конфесій, надає їм широкі можливості для реалізації власних інтересів, не закріплює за жодною з них будь-яких привілеїв. Сам по собі факт у цілому узгоджується з демократичними цінностями українського суспільства, однак він не може, на жаль, гармонізуватися з українською культурно-історичною традицією. Адже остання, як відомо, формувалася під визначальним впливом, принаймні, двох потужних релігійних потоків – православного і греко-католицького. Водночас, на відміну від Європейських держав, ні Конституція України, ні Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” не відображають їх заслуг у справі визвольної боротьби українського народу, у процесі національного державотворення.

Основна причина такого стану полягає саме в тому, що Україна у свій час запозичила, на жаль, не європейську, а американську правову модель облаштування конфесійного простору. “Вживаючи термін “модель” для такої специфічної сфери суспільного буття, якою є державно-церковні відносини, – зазначає В. Климов, – матимемо на увазі, по-перше, логіко-правовий аналог реальної системи державно-церковних відносин в Україні, по-друге, суспільно-правову систему, що є результатом як саморозвитку, так і засвоєння світового досвіду врегулювання відносин між інституціями держави та релігійно-церковних організацій” [5. - С. 376].

Зрозуміло, що вибір такої правової моделі регулювання державно-церковних взаємин відобразив романтизм та ідеалізм, які охопили українське суспільство відразу після розпаду радянського тоталітарного суспільства. На той час, в силу ряду обставин, для більшості громадян України взірцем свободи і демократії були саме США, які на світовій арені демонстрували своє прихильне ставлення до нашої молоді держави та підтримували реформаторський курс її тогочасного уряду. Звичайно, тут також зіграла економічна роль цієї країни у світі та життєвий рівень її громадян. Звідси й прагнення швидше “американізувати” українську дійсність, що насправді призвело до швидкого наповнення релігійного середовища нашої країни неокультами перш за все американського походження. При цьому характерна для Західної Європи ієрархізація конфесійної карти була проігнорована тодішньою українською владою, американський досвід критично не переосмислювався і не співвідносився з наявними українськими реаліями, з нашою історією. Як показала подальша практика, в цьому питанні була допущена нами суттєва методологічна помилка.

Перш за все, це пояснюється тим, що, на відміну від Європи, громадяни США ніколи не стикалися в реальному житті з фактом домінування якоїсь однієї чи кількох релігійних

традицій. Процес релігієтворення у них відбувався на зовсім інших світоглядно-методологічних засадах, ніж у Старому світі. Це пояснюється тим, що на північноамериканський континент, як відомо, перебиралися в першу чергу представники тих конфесій, котрі зазнавали переслідувань і гонінь в Європі. Саме вони брали безпосередню участь у творенні американської нації, яка відтак відразу ж зароджувалася як нація поліконфесійна. Звідси й традиційна повага до всіх наявних в суспільстві конфесій.

В Україні спостерігається протилежна ситуація, оскільки в ній свого часу домінувала така світова конфесія як православ'я. Для багатьох її жителів саме вона сприймалася як автохтонна. Всі ж інші конфесії розглядалися як занесені, чужі за духом, а тому відношення до них у частини населення часто було навіть ворожим. Згадаймо, наприклад, що в минулому відношення православних до католиків часто мало фатальний характер. Але вказана специфіка була проігнорована під час вибору правової моделі регулювання державно-церковних відносин. Тому й не дивно, що пряма екстраполяція американського досвіду на національні терени не дала бажаного ефекту. Більш того, наділення релігійних інституцій широкими правами на практиці вилитося у підміну принципу свободи свавілля певних конфесій, ознаки якого прослідковуються, зокрема в політизації релігійного середовища, а також його комерціалізації, численних порушеннях чинного законодавства з боку церков і релігійних організацій, наростанні їхніх (не завжди справедливих) претензій до держави, неформальній підтримці тими чи іншими віросповідними напрямами місцевих органів влади за відповідні дивіденди політичного чи матеріального характеру тощо. На жаль, в цьому плані можна навести досить багато прикладів з будь-якого регіону України.

Як переконливо свідчить практика, реалізація основоположних конституційних засад свободи совісті в нашій державі створила реальні умови для поновлення діяльності зокрема УГКЦ, а також мусульманських осередків. А відтак, водночас виникли й набрали обертів майнові претензії конфесій і релігійних спільнот однієї до іншої, відродилася давня неприязнь одне до одного за колишню зневагу та протидію. Більше того, одна гілка православ'я України продовжує підпорядковуватися Московському Патріархатові. Звідси й категорична відмова УПЦ МП поновити соціальну й історичну справедливість та повернути майно виявленим законним власникам. Адже, як загальновідомо, частина цього майна у свій час незаконно була реквізована, зокрема в УГКЦ. Неврегульованість майнових відносин об'єктивно нагнітає напругу не тільки у православно-греко-католицьких, але й у православно-мусульманських відносинах.

Тому потрібно об'єктивно визнати, що засади конфліктності у релігійному середовищі певним чином були закладені ще в перші роки незалежності України. Але особливої гостроти їм надало втручання іноземних церков, які актуалізували основні лінії міжконфесійного протистояння. В подальшому воно набувало виразу то затухаючих тенденцій, а то й навпаки - посилюючих. На жаль, вони й сьогодні наявні у суспільному житті, більше того, стали суттєвим негативним чинником в процесі консолідації української нації. Релігієзнавець А. Колодний слушно звертає увагу на те, що "міжконфесійна ворожнеча в Україні була спровокована зовні для того, щоб дестабілізувати, зрештою, у нас політичну ситуацію, подати нашу країну в очах світової громадськості як недемократичну" [7. - С. 305-306]. Варто наголосити на тому, що переважна більшість європейських країн, визнаючи право громадян на свободу віросповідання, з повагою ставлячись до релігійних об'єднань, водночас прагне обмежити їхню активність певними правовими межами, тобто визначає для них прийнятні для суспільства різновиди релігійної діяльності. Водночас, порушення конфесіями власних повноважень викликає неминучу імплікацію покарання у порядку, передбаченому відповідною законодавчою нормою. В цьому контексті в Європі не існує винятків для жодного суб'єкту соціальної дії. Таким чином, європейський соціум заклав чіткий правовий захист від притаманного сутнісній природі церкви диктату.

На жаль, в Україні, яка сповідує цінності світського гуманізму, спостерігається дещо інша, часто парадоксальна картина. Нині маємо викладання християнської етики у школах, переведення земель та будівель у приватну власність церков, підтримку релігійних свят на державному рівні, легітимацію релігійними догмами класової, гендерної нерівностей тощо.

Аналіз релігійної діяльності багатьох конфесій показує, що самочинство церковних організацій на українських теренах перетворюється в буденне явище. Протиправні діяння деяких церков стають все масштабнішими, а адекватна реакція з боку правоохоронних органів практично відсутня. Це, зрозуміло, сприяє посиленню агресивності частини духовенства. Особливо “войовничий запал” конфесій проявляється під час вирішення майнових питань. Для прикладу, всім відомі дії ченців Лаври із самовільного захоплення приміщень Києво-Печерського заповідника. В такий спосіб в 2000-2003 роках ними було відібрано 10 корпусів. Проте, незважаючи на відверте порушення закону (в даному випадку з боку УПЦ МП) правоохоронні органи зайняли позицію стороннього спостерігача, воліючи не втручатися в конфлікт. Подібне потурання, звичайно, на руку деяким релігійним об’єднанням, насамперед промосковської УПЦ, які втратили відчуття грані між дозволеним і забороненим.

Аналогічна ситуація має місце, зокрема, і в сфері освіти. Попри те, що Конституція України (ст. 35), Закони України “Про освіту” (ст. ст. 5, 7, 8) й “Про свободу совісті та релігійні організації” (ст. ст. 5, 6) однозначно закріплюють світський характер навчально-виховного процесу в нашій державі, релігійні громади всілякими способами намагаються вввести викладання основ релігії як у загальноосвітніх, так і вищих навчальних закладах. У державних школах окремих регіонів діти вже давно вивчають такі предмети, як “Закон Божий” чи “Християнська етика”. І можна собі лише уявити, яке відношення, наприклад, до незалежності України нав’язуватиметься учням, де заняття будуть вести священники УПЦ МП. Адже маємо приклади, коли деякі з них демонстративно відмовлялися здійснити обряд відспівування українських воїнів, які загинули в АТО. При цьому вони це роблять, як справедливо наголошує знаний релігієзнавець А.М. Колодний, “в храмах не лише на окупованих територіях, а навіть і на вільних українських землях, що зумовлює з’яву внутріобщинних конфліктів, конфліктів кліру і мирян ...” [6. - С. 322].

Варто наголосити, що у відносинах між державою і церквою нині існують певні проблеми, які не отримали відповідного законодавчого розв’язання. Так, до прикладу, необхідно усунути наявну колізію між Законом України „Про свободу совісті та релігійні організації” та Законом України „Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” у частині подвійної реєстрації релігійних організацій як юридичних осіб. Також необхідно законодавчо визнати релігійні організації суб’єктами права заснування дошкільних, загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, законодавчо передбачити можливість державного ліцензування та акредитації духовних (релігійних) навчальних закладів, забезпечити рівність у соціальних правах викладачів і студентів духовних навчальних закладів з викладачами і студентами державних і приватних навчальних закладів.

Потребують свого розв’язання й інші питання, зокрема землекористування релігійними організаціями, оренди ними об’єктів нерухомості державної та комунальної власності тощо. Вочевидь є необхідним законодавче забезпечення процесу повернення релігійним організаціям колишнього церковного майна і термінове встановлення заборони на приватизацію чи інше відчуження майна культового призначення, що перебуває у державній та комунальній власності.

Також необхідністю є розробка механізмів державного сприяння соціальній і благодійній діяльності релігійних організацій, опрацювання механізмів співпраці відповідних державних органів і служб з релігійними організаціями у звершенні соціальної та благодійної діяльності.

Конкретні кроки, здійснені в напрямі нормалізації державно-церковних відносин в Україні, створення законодавчої бази, що гарантує практичну реалізацію права на свободу совісті, свободу віросповідань, реальні умови вільного функціонування релігійних організацій, можливості повноцінного виконання притаманної їм місії, сприяли розвитку релігійного життя, розширенню палітри традиційних і нетрадиційних конфесій, релігійних груп, напрямів, значного зростання кількості релігійних громад, їх активності, підвищенню їх ролі в духовному розвитку українського соціуму [11. – С. 156].

Без сумніву, що за умов подальшого розгортання в Україні діяльності нових конфесій (не завжди християнського напрямку) і, відповідно, посилення серед них конкурентної

боротьби за вплив на віруючих зумовлює (в багатьох випадках) гостре протистояння між ними. А це потребує, з одного боку, адекватного конституційно-правового регулювання відносин між самою українською державою та релігійними організаціями, а з іншого – вирішення проблеми законодавчого регулювання відносин між самими релігійними інституціями й організаціями. Оскільки це є перш за все похідним від прийнятої в Конституції України моделі державно-церковних взаємин, то за таких умов актуалізується питання пошуку та запровадження в життя саме такої моделі, яка б дозволила досягнути справедливого вирішення означених відносин. Базовий Закон України “Про свободу совісті та діяльність релігійних організацій”, прийнятий ще в 1991 році, має демократичний характер, у цілому відповідає нормам міжнародного права у сфері забезпечення права на свободу совісті та відіграв важливу роль у нормалізації державно-конфесійних відносин в Україні. Водночас, протягом часу, що минув від моменту прийняття цього Закону, у ставленні суспільства до релігії і Церкви, в церковно-релігійній ситуації, у міжконфесійних та державно-конфесійних відносинах, у розвитку українського суспільства загалом сталися значні зміни. Новий етап суспільного розвитку, пов’язаний із формуванням громадянського суспільства та правової держави в Україні потребує нових концептуальних засад державно-конфесійних відносин.

Зберігається тенденція, початок якій поклав Закон “Про свободу совісті та релігійні організації”, зводити конституційне право громадян на свободу совісті виключно до свободи віросповідання. На практиці не завжди дотримуються такі конституційні принципи, як відокремлення церкви від держави і школи від церкви, рівність релігій і релігійних об’єднань, рівність прав віруючих і невіруючих.

Зрозуміло, що це зумовлює політизацію діяльності релігійних організацій, певну клерикалізацію державних інститутів і громадських організацій в інтересах певних політичних партій, а також до підміни інтересів віруючих громадян інтересами існуючої церковної бюрократії. Звідси і випливає особлива важливість подальшого удосконалення законодавчої бази щодо самих церковно-державних відносин.

Таким чином, подальший розвиток суспільства, пов’язаний із формуванням громадянського суспільства та правової держави в Україні потребує нових концептуальних засад і в царині державно-конфесійних відносин. У їх формуванні своє вагоме слово повинні сказати як громадянське суспільство, так і міжконфесійні консультативні структури, зокрема Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій та інші групові конфесійні об’єднання.

Щодо діалогу та дискусій з приводу внесення необхідних змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, то вони повинні:

– забезпечити відповідно до вимог Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародних договорів, реалізацію в повному обсязі кожним громадянином права на свободу совісті, світогляду та віросповідання, а також рівність усіх перед законом, незалежно від світогляду і віросповідання;

– визначити та окреслити права та обов’язки держави й релігійних організацій у сфері свободи совісті, віросповідання та релігійної діяльності, а також (що дуже важливо) визначити конкретну відповідальність за їх порушення;

– запобігати виниканню конфліктів на ґрунті світогляду чи віросповідання.

Джерела

1. Бабій М. Державно-конфесійні відносини в Україні: проблемні питання практичної реалізації // Українське релігієзнавство. – 2007. – № 44.
2. Закони України про свободу совісті та релігійні організації // Свобода совісті та віросповідань у контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – К., 2006.
3. Про внесення доповнень і змін до Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон України від 23.12.1993 № 3795-XII. — Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
4. Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI ст. – К., 2006.
5. Климов В. Формування і особливості української моделі державно-церковних відносин // Релігія і Церква років незалежності України. Монографія. – Київ-Дрогобич, 2003.
6. Колодний А.М. Майдан як осереддя Української громадянської релігії // Українське релігієзнавство. – 2015. – № 74-75.
7. Колодний А. Толерантність відносин як риса української поліконфесійності // Українське релігієзнавство. – 2007. – № 44.

8. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР //Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - С. 141. (остання редакція від 20.04.2015).

9. Проект нового закону про свободу совісті недосконалий. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kreshatic.kiev.ua/>

10. Свобода совісті та віросповідань в Україні. [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/19895.html>

4. Річард ГОРБАНЬ. Феномен свободи з погляду специфіки національної духовності

У листопаді 2013 року, перед початком Майдану, вирішальною інтенцією якого стала оборона людської і національної гідності, професор А. Колодний висловив думку про те, що провідникам і керівникам українського народу не завжди вистачало знання й історичного бачення шляхів цілеспрямування до державної незалежності нації. У цьому контексті український релігієзнавець зазначив: «Історія філософії того чи іншого народу – це ще не історія філософських систем, створених його мислячими репрезентами. Таку історію української філософії ще слід досліджувати, писати. Це потребує вироблення спеціальних методик, глибокого знання специфіки національної духовності» [Колодний А. Володимир Олексюк – філософ-богослов з українською душею // Українське релігієзнавство. – 2013. – № 68. – С. 240–241]. Так напередодні українсько-російської війни, в якій сьогодні виборюється незалежність нашої держави, перед вітчизняними вченими було поставлене завдання щодо пошуків нових підходів у вибудові адекватної наукової картини розвитку філософської думки в Україні. Зрозуміло, що така картина є стратегічним чинником державотворення, оскільки має впливати на формування національної ідеї та державної ідеології, сприяти вихованню української еліти.

Сучасна ситуація, що пов'язана із захистом національної гідності і державної незалежності, змусила нас замислитися над складними шляхами філософсько-релігійного напрямку, в якому право на свободу обумовлене гідністю особи, та розглянути долю східноєвропейського християнського персоналізму, як запропонував професор А. Колодний, з позиції специфіки національної духовності українців і поляків, що протягом тривалого історичного періоду позиціонували себе як «народ без держави».

Філософський і релігійний світогляди виступають сутнісними складовими світогляду нації. Вони виражають її головні інтенції у сфері державотворення, продукують визначальні ідеї та теоретичні засади цього процесу. На їх підставі формується унікальна, автентична й повноцінна національна модель державоустрою, формулюється її гуманістичний зміст. Важливим критерієм оцінки гуманістичної сутності держави, її демократичності, як зауважує М. Бабій, виступає рівень реалізації свободи совісті, свободи релігії в їх суб'єктивно-екзистенційному і суспільно-інституалізованому вимірах [Бабій М. Свобода совісті: сутність і структура // Релігійна свобода. – 2000. – № 4. – С. 6].

Досліджуючи «Декларацію про релігійну свободу», прийняту II Ватиканським собором, релігієзнавець П. Яроцький чітко сформулював головну тезу цього епохального документа – «Гідність людини – основа релігійної свободи» [Яроцький П. Релігійний плюралізм – основа свободи совісті // Релігійна свобода. – 2000. – № 4. – С. 20]. Розкривши зміст цього твердження, вчений зазначив, що підставою релігійної свободи, як з боку Об'явлення, так і розумового сприйняття, Собор Католицької Церкви вважає гідність людської свободи. П. Яроцький звертає увагу на те, що декларація «Про релігійну свободу» була підготовлена фактично зусиллями однієї людини - Кароля Войтили (Папи Івана Павла II), філософсько-теологічна думка якого включала таку проблематику, як формування антропологічної концепції, суб'єктивність і динамізм людини, самовизначення особистості, актуалізація цінності людської особистості, теологічний персоналізм, історія спасіння й особистість. Принципи релігійної свободи були сформульовані на засадах теологічного персоналізму К. Войтили, представленого польським мислителем «не в категоріях неотомістської метафізики, а мовою філософії екзистенціалізму і феноменології»